

Ruszków transkrypcja nagrania

Zapomniane 1: Ale to w tym miejscu, tak? Czyli tutaj ich pochowali? Tutaj, gdzie stoimy?

Pani: Tak. Kawalek dalej. Tutaj ich ściągnięto, zakopano...

Zapomniane 2: Ale czy zabito ich w domach?

Pan: Tak, w tym domu. Oni mieli jedno skupisko. Komasa jak była... [00:22] tam zostali zabici, podług tego zakrętu.

Zapomniane 2: I tu nigdy nic nie stało? Żadnego znacznika nigdy nie było, jakiś krzyż drewniany, cokolwiek?

Pan: Jest dół.

Pani: Tu była przepaść.

Zapomniane 2: Czyli nawet nic nie kopano, tylko ich wrzucono do tego istniejącego dołu?

Pani: Potem jak zrobiono drogę, to oczywiście jakieś kości i tak dalej, gdzieś to się...

Pan: Nikt tego nie powie.

Pani: Ale nikt tego głośno nie powie.

Zapomniane 2: Jak tę drogę budowano?

Pani: Tak, tak.

Pan: Tu jest pion przeciwpożarowy zrobiony. Jak tu powstał szos, był zrobiony pion przeciwpożarowy.

Zapomniane 2: Tutaj gdzieś?

Pan: Tak. No, tutaj stoimy, tylko że to było dalej posunięte, bo później... To jest gminne, plac był gminny i on sobie tak po prostu posunął. Brak dokumentacji. A zresztą, co mieli nie posunąć, jak tu był nieużytek. I później zostało to zasypane ziemią i wyrównane, zrobiona ta szos i koniec, całkiem inny teren.

Zapomniane 1: A zbiornik na wodę był w tym samym miejscu, gdzie...?

Pan: Tu, gdzie stoimy.

Zapomniane 1: Ale w tym miejscu był grób, czy...?

Pan: Tu, no, to nie było żadnego grobu.

Zapomniane 2: To znaczy, dziura z kośćmi.

Pan: Nie. Tutaj szła, tutaj nie było szosy. Woda dwa, trzy razy do roku szła bardzo duża i ona tu robiła taki zakręt i powstawał wir. Schodziła, tu nie było grobli, zakryta droga była i ona szła do łąki, ta woda. Czasami parę kilometrów, to było bardzo dużo wody. I, jak to powiedzieć... Tu był wir, a woda nanosiła taki materiał, to nazywali łąki jakieś, czy coś, to się osadzało. I ludzie to brali do gospodarstwa. I właśnie w tym dole sobie ludzie wybierali. Jak tam zabili tych Żydów, to tutaj... [02:42] na drabinie i tu ich wrzucali, przysypali. Już wtedy nie brali po nich. Tylko dzieci jeździły na nartach.

Pani: Są zeznania świadków z archiwum. Przyjechało dwóch Niemców, Schprengel i Becker i wybili. [03:06?]

Zapomniane 2: Z Zamościa przyjechali?

Pan: Nie, z Komarowa.

Pani: Bo oni tutaj... [03:14] gdzieś załatwiali, ci dwaj i byli znani tym ludziom tutaj, lokalnym. Z tej rodziny to... Przed... Który to był rok, może '40, gdzieś zabrali Abrama Zycera razem z Magdziakiem, sołtysem. Lis, Magdziak, nie wiem, tam duży Dunaj i zabrali ich, tu była jakaś tam afera właśnie...

Pan: Na Majdanek.

Pani: Zabrali ich i on zginął chyba przed wojną, są jego zdjęcia.

Zapomniane 2: I on jest z tej rodziny?

Pani: Tak.

Pan: Do Auschwitz?

Pani: Do Auschwitz zabrali. Mam jego zdjęcie. To znaczy, w muzeum jest, a ludzie tutaj mówią o Chai Lerner, Chaja, i Abram Zycer.

Zapomniane 2: Oni są jednymi z tych, którzy tu są?

Pani: Tak, jakaś dziewczyna uciekła, ale ją tam gdzieś zabili.

Zapomniane 2: I ile osób tu miałyby być?

Pani: Mówią, że dziesięcioosobowa rodzina, ale... Oni byli też rolnikami, bo w tych papierach mierniczych sprzed komasacji występują właśnie dwa nazwiska żydowskie: Lerner i Zycer, jako rolnicy występują. Wszystkie te dokumenty, te archiwalne rzeczy mam, wszystko mam.

Zapomniane 2: A byłaby pani skłonna udostępnić też nam do wglądu, żeby się z tym zapoznać?

Pani: Tak. Ludzie mówili, że tu sobie oni dobrze żyli z nimi, że był jakiś Humy?, stary Humy, co szewcem był, co robił buty.

Pan: Tak, zgadza się.

Pani: Też się uczyli, bo przecież w sobotę święto, w niedzielę pracowali, więc to różnie było, jak to na wsi. A potem wszyscy zapomnieli nagle, bo jak, na przykład, kiedy tutaj tak bardzo w tym się grzebałam, i też chciałam tu postawić jakiś pomnik, bo mówię, no, nie ma tych... A przecież wiadomo, że i w łabuniach zginęli, przecież obóz był w łabuniach i zginęli, i nie ma tych miejsc. Przyjeżdżał tutaj nawet pan jakiś, Niżyński. Przyjeżdżał ten pan nawet tutaj, też mi to tłumaczył, opowiadał, ale tu nie ma ludzi, którzy by chcieli...

Zapomniane 1: Atmosfery.

Pani: Atmosfery, właśnie.

Zapomniane 2: Bo Niżyński chciał coś upamiętnić, tak?

Pani: Też chciał tutaj coś, bo on chciał, z imienia, nazwiska chciał dotrzeć, do tych, tych. Są papiery, że w Ruszowie był ten mord na Żydach, że jest, no, nazwiska są różne, można byłoby poszukać. Nie wszystkich...

Pan: Tu były dwa nazwiska, nie? Zecer i Lejba?

Pani: Nie, Lejba Zycer i Chaja Lerner.

Pan: I właśnie, ta Chaja chyba nie była... Bo ona później chodziła, to było w lecie, nie wiem, jaki to... czerwiec, lipiec? Egzekucja, i ona jeszcze, to w środek nie przychodziła wsi, bo to byłoby już po wysiedleniu, to tam jak te chłopcy, te polskie, co mieszkali, to

ona wstępowała do nich jeszcze jeść, ona zjadła i szła dalej.

Pani: Nie wiem, w tych papierach jeszcze jest mowa o dwóch ludziach, którzy się tutaj chowali, no bo na wsi myśleli, że jest jakoś bezpieczniej.

Zapomniane 2: Ale to zupełnie już inna rodzina, inna historia?

Pani: Tak, nie wiem, kto, co i jak.

Zapomniane 2: Ale czy państwa zdaniem te kości tu jeszcze są?

Pani: Dzieci się bawiły w piłkę nożną.

Pan: Kości na pewno, nie, nie. Bo to było w dole, później było przysypane, tu było, widać, że w tym miejscu.

Pani: Tak, ja też tu słyszałam opowieści, że... A, i jeszcze, najważniejsze. Jeśli kogoś by zapytać. Idź tam albo spotkamy się w miejscu „na Żydach”, to wszyscy wiedzą, że tu.

Pan: Ale gdzie są Żydzi pochowani to nikt nie wie. Rozumie pani? Tu mieszkała taka pani, ona zmarła, miała 90 lat prawie. Może miała? W tym mieszkaniu. I to jest postawione mieszkanie na gruncie rolnym żydowskim. I tam w '90 latach ktoś był, chciał się wywieźć: „proszę pani, jak to było z tymi Żydami?”, „ja nic nie pamiętam, ja nic nie tego”, bo ona się bała, że oni... podstawieni są, bo oni dostali to, jej mąż był w '39 roku na froncie, i później dostał... Musiał wykupić tam, to pole.

Zapomniane 2: Czyli wykupił?

Pan: No, wykupił od komornych. Ale ona się bała, no bo jak to możliwe, przecież to, ona pamiętała, że to żydowskie.

Pani: Ale tu też bali się, bo powiedzą, że to Polacy zrobili. Też taki słyszałam, taki przekaz.

Nagranie Fundacji Zapomniane [zapis audio], anonimowy mieszkaniec wsi Ruszów, rozmowę przeprowadzili Agnieszka Nieradko i Andrzej Jakowski, Ruszów, 10 maja 2021 r.